

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КИРБЯТ'ЄВ ОЛЕГ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.211

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Запоріжжя – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор
КУЗНЕЦОВ Віталій Володимирович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор спеціальної кафедри № 2
Інституту управління державної охорони України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
ЖИТНИЙ Олександр Олександрович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету;

доктор юридичних наук, доцент
КУРИЛЮК Юрій Богданович,
Адміністрація Державної
прикордонної служби України,
начальник управління адміністративної юрисдикції
Департаменту охорони державного кордону;

доктор юридичних наук, доцент
ШАБЛИСТИЙ Володимир Вікторович,
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права
та кримінології.

Захист відбудеться «10» травня 2021 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.127.07 Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 124.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 114.

Автореферат розісланий «10» квітня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Гороховська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. З огляду на важливість діяльності правоохоронних органів України в забезпеченні захисту суверенітету й територіальної цілісності України, її економічної та інформаційної безпеки, безпеки суспільства, охорони громадського порядку тощо на законодавчому рівні встановлено систему особливих заходів державного захисту працівників правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них обов'язків і здійсненню наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, житло та майно як зазначених осіб, такі і їх близьких родичів, у зв'язку зі службовою діяльністю цих осіб. Правовою основою захисту працівників правоохоронних органів та їх близьких родичів є насамперед Конституція України та Кримінальний кодекс України. Кримінальну відповідальність за посягання на зазначені вище цінності (суспільні відносини) передбачено в низці кримінально-правових норм, розміщених у Розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» у ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України.

Статистичні дані свідчать про невтішні тенденції вчинення таких кримінальних правопорушень, левову частку яких становлять опір працівникові правоохоронного органу та погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу. Насторожує суттєва різниця між кількістю кримінальних правопорушень, внесених до ЄРДР, повідомлень про підозру та кількістю кримінальних проваджень, переданих до суду з обвинувальним актом. Так, приміром, у 2020 р. було зареєстровано 700 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345 (всі частини) КК України, а засуджено – 288 осіб.

Система норм про відповідальність за кримінальні правопорушення, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, є суперечливою, а тому потребує наукового переосмислення та вдосконалення.

Теоретичним підґрунтям дисертації та обґрунтування її результатів стали наукові праці українських і зарубіжних учених: П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, О. М. Бандурки, Ю. В. Бауліна, В. С. Батиргарєєвої, І. Г. Богатирьова, В. М. Бурдіна, С. Б. Гавриша, В. О. Глушкова, О. П. Гороха, В. К. Грищука, Н. О. Гуторової, Л. М. Демидової, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисової, О. М. Джузи, О. О. Дудорова, О. О. Житного, В. П. Ємельянова, В. М. Карчевського, О. В. Козаченка, М. Й. Коржанського, В. В. Кузнецова, В. М. Куца, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, С. Я. Лихової, В. К. Матвійчука, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, В. А. Мисливого, І. І. Митрофанова, А. А. Музики, В. О. Навроцького, Ю. В. Нікітіна, А. М. Орлеана, Є. О. Письменського, О. П. Рябчинської, А. В. Савченка, В. М. Смітєнка, В. В. Сташиса,

Є. Л. Стрельцова, В. М. Трубникова, В. О. Тулякова, В. І. Тютюгіна, Є. В. Фесенка, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, П. В. Хряпінського, Г. В. Чеботарьової, В. В. Шаблістого, В. І. Шакуна, С. С. Яценка та ін.

На монографічному рівні окремі теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів досліджували В. І. Осадчий («Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності», 2004 р.), А. С. Габуда («Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями», 2011 р.), Є. М. Блажівський («Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України», 2010 р.), В. А. Горбунова («Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу», 2012 р.), А. М. Удод (кандидатська дисертація «Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України)», 2013 р.), А. О. Цховребов («Втручання в діяльність працівника правоохоронних органів», 2017 р.), С. В. Єрмолаєва-Задорожня («Кримінологічна характеристика перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів та його запобігання», 2019 р.), І. Д. Метельський («Працівник правоохоронного органу як учасник кримінально-правових відносин», 2020 р.), І. В. Здреник («Працівник правоохоронного органу як суб'єкт злочину», 2020 р.), М. В. Сийплові («Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні», 2020 р.) та ін.

Наукові здобутки попередників надали можливість поглибити окремі теоретичні аспекти дослідження, утім, попри немалу кількість досліджень проблем кримінальної відповідальності за посягання на авторитет органів державної влади, низка проблемних питань й надалі є недостатньо висвітленими або спірними. Тож на порядку денному стоїть актуальне питання відповідності стану кримінально-правової охорони працівників правоохоронної органів сучасним міжнародно-правовим стандартам (підходам) та новим викликам, зумовленим складними соціально-політичними процесами в суспільстві й державі, пов'язаними як з внутрішніми, так і зовнішніми факторами. На тлі соціальної кризи та кризи довіри до влади загалом і її представників, яка виявляється, зокрема, у підриві їх авторитету, відповідно, крайніх проявах вчинення насильницьких дій та опору працівникам правоохоронних органів під час виконання або у зв'язку з виконанням службових обов'язків, має бути оновлений підхід до вироблення дієвого механізму забезпечення безпеки та прав і інтересів останніх.

З 2014 р. в Україні створено нові правоохоронні органи: НАЗК, САП, НАБУ, ДБР; реорганізовано прокуратуру та поліцію на підставі нового законодавства, що впливає на стан кримінально-правової охорони професійної діяльності, зокрема, працівників нових правоохоронних органів.

Саме це стало підґрунтям теоретичного та прикладного дослідження засад кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів у межах ст. 342, 343, 345, 347–349 Розділу XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» Особливої частини КК України.

Усе це у своїй сукупності свідчить про доцільність комплексного монографічного дослідження проблеми кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів (ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ відповідно до: Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р. (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р); Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. (Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 25.08.2015 № 501/2015); Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні» (Указ Президента України від 16.06.2015 № 341/2015); Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015); Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015); плану проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2020 р.

Мета і задачі дослідження. *Метою дослідження є комплексне наукове розв'язання проблеми щодо забезпечення кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів на доктринальному, законодавчому та правозастосовному рівнях і формування на цій підставі теоретичних положень та пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства й практики його застосування в Україні.*

Відповідно до зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- систематизувати наукові знання про стан кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів;
- з'ясувати міжнародні підходи до охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів;
- визначити особливості кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів в окремих зарубіжних країнах,

на підставі чого оцінити доцільність запозичення окремих положень правової регламентації кримінальної відповідальності за посягання на професійну діяльність таких працівників при реформуванні кримінального законодавства України;

- розробити концептуальні підходи до розуміння поняття та змісту кримінально-правової охорони й дослідити професійну діяльність працівників правоохоронних органів як об'єкт кримінально-правової охорони;

- вивчити проблему презумпції правоти працівника правоохоронного органу та запропонувати шляхи її вирішення;

- дослідити принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних у контексті їх співвідношення з принципами кримінального права та сучасної кримінально-правової політики;

- розглянути об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів;

- дослідити суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів;

- дослідити систему заходів кримінально-правового характеру, що застосовують до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів;

- визначити заходи кримінально-правового характеру, що застосовують до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення проти професійної діяльності працівника правоохоронного органу;

- сформулювати рекомендації, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства в частині кримінально-правової охорони професійної діяльності працівника правоохоронного органу та оптимізацію практики його застосування.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади.

Предмет дослідження – кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

Методи дослідження. Дослідження базується на філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методах. З-поміж філософських застосовано діалектичний, за допомогою законів та категорій діалектики визначено сутність і зміст кримінально-правової охорони професійної діяльності працівника правоохоронного органу, зокрема діалектичний закон взаємного переходу кількісних і якісних змін використано для обґрунтування меж кримінально-правової охорони та оцінювання правомірності дій правоохоронців під час виконання професійних обов'язків.

З-поміж загальнонаукових використано такі логічні методи, як: аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування й конкретизація, умовивід,

критичний аналіз тощо. *Системний метод* (метод системно-структурного аналізу) дав змогу дослідити, з одного боку, кримінально-правову охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів як частину цілісної системи кримінально-правової охорони сфери суспільних відносин в Україні, а з іншого – складові цієї системи в їх взаємозв'язку, що забезпечує стале функціонування останньої (розділи 1–4); *формально-логічний* (догматичний) – подати тлумачення нормативного змісту положень кримінально-правових норм, в яких регламентовано кримінальну відповідальність за посягання на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, та сформулювати правові поняття й конструкції (підрозділ 2.1, розділ 3); *герменевтичний метод* – сформулювати термінологічні звороти, що використані в статтях розділу XV Особливої частини КК; *компаративний метод* – зіставити положення щодо кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів в Україні та інших країнах, а також узагальнити міжнародний досвід у цьому аспекті (підрозділи 1.2, 1.3); *конкретно-соціологічний метод* – провести аналітичний пошук і відбір необхідної інформації про предмет дослідження шляхом використання таких прийомів, як: аналіз документів, офіційних повідомлень, вивчення матеріалів судової практики, узагальнення результатів анкетування тощо (підрозділи 4.1, 4.2); *метод моделювання* – розробити моделі кримінально-правової охорони суспільних відносин загалом та у сфері правоохоронної діяльності працівників правоохоронних органів зокрема, а також сформулювати законодавчі новели для вдосконалення положень чинного КК України в частині кримінальної відповідальності за посягання на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, а також пропозицій щодо вдосконалення слідчої та судової практики в цій частині (підрозділи 4.1, 4.2).

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний, Кримінальний процесуальний кодекси України, галузеве законодавство, підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність правоохоронних органів, міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною, та міжнародно-правові договори, підписані Україною, проекти концепцій.

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення та узагальнення судової практики у справах про посягання на працівників правоохоронних органів (усього 1021 судові рішення за ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України з Єдиного державного реєстру судових рішень та пошуково-аналітичної системи «Прецедент»), що були розглянуті судами України впродовж 2010–2020 рр.; узагальнення судової практики, здійснені Верховним судом України, вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних та кримінальних справ; дані звітності Державної судової адміністрації (форми № 6 та № 7) та Офісу генерального прокурора (форма № 1) за 2010–2020 рр.;

узагальнені результати опитування пересічних громадян (1002) та працівників правоохоронних органів (652), здійсненого Інститутом соціологічних досліджень та громадських ініціатив (ISRSI) за розробленою дисертантом анкетною.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним монографічним дослідженням, в якому розроблено концептуальні підходи до кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів та запропоновано шляхи вирішення її актуальних теоретичних, законодавчих і практичних проблем. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

уперше:

– запропоновано в межах аналізу проблематики кримінально-правової охорони суспільних відносин та розроблення й удосконалення фундаментальних теоретичних засад кримінально-правової науки оперувати поняттями «кримінально-правова охорона», «стан кримінально-правової охорони» та «модель кримінально-правової охорони»;

– запропоновано в широкому розумінні кримінально-правову охорону, що формалізується в сукупності (системі) кримінально-правових норм через застосування таких методів кримінально-правової політики, як криміналізація, декриміналізація, пеналізація та диференціація, визнавати результатом реалізації однієї з юридичних цілей кримінально-правової політики держави на правотворчому рівні, яка спрямована на забезпечення авторитету органів державної влади від суспільно небезпечних посягань;

– сформовано модель кримінально-правової охорони шляхом визначення конкретного обсягу та меж кримінально-правової заборони за допомогою загальних і спеціальних норм, типових конструкцій визначення простого й кваліфікованого складів кримінального правопорушення, кола потерпілих, суб'єкта тощо);

– визначено стан кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади та професійної діяльності працівників правоохоронних органів зокрема через ефективність кримінально-правових заборон, показником яких можуть бути кількісно-якісні показники злочинності певного виду, проблеми з кримінально-правовою оцінкою суспільно небезпечних діянь унаслідок недосконалості кримінального закону, його вади чи прогалин, аналіз застосуванням покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, їх запобіжний потенціал, показником якого є кількість рецидивної злочинності в цій сфері тощо;

– змістом такої охорони визначено забезпечення від кримінально-протиправних посягань на права та інтереси працівників правоохоронних

органів при виконанні ними професійних обов'язків через криміналізацію суспільно небезпечних посягань та їх пеналізацію, а при встановленні факту вчинення кримінального правопорушення – застосуванні кримінально-правових норм, що полягає в кримінально-правовій оцінці таких діянь та визначенні заходів кримінально-правового характеру, що можуть бути до них застосовані;

– за результатами дослідження особливостей кримінально-правової охорони професійної діяльності представників влади за законодавством окремих зарубіжних країн запропоновано:

- змінити законодавчий підхід у частині опису потерпілого від кримінальних правопорушень незалежно від його посади чи певного органу. Такий підхід є більш утилітарним, адже буде цілком визначати ознаки працівника правоохоронного органу навіть у разі внесення змін та доповнень до відомчого (галузевого) законодавства у зв'язку зі створенням нових органів державної влади;

- доповнити ст. 345 КК України, яка передбачає відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу, такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення дій з використанням зброї (КК Іспанії, КК ФРН);

- розширити коло потерпілих шляхом включення до нього осіб, які раніше виконували правоохоронні функції (функції з охорони правопорядку) (КК Швеції),

– запропоновано з метою вдосконалення кримінально-правової охорони в ст. 345 КК України встановити кримінальну відповідальність за погрозу звільненням за належне виконання професійних обов'язків, яке доцільно розглядати як психічний примус до вчинення необумовлених функціональними обов'язками дій;

– запропоновано доповнити ст. 81 «Презумпція правомірності дій та рішень поліцейського» – відійти від «презумпції правоти» до «презумпції правомірності дій та рішень», оскільки презумпція правоти працівників правоохоронних органів є правовою фікцією (наперед помилкове рішення законодавця, проте воно сприяє захисту прав і свобод людини і громадянина, яким, зокрема, є представник влади);

– запропоновано військовослужбовця розглядати як спеціального потерпілого від кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян у випадку їх залучення до охорони громадського безпеки й порядку чи як вид військових кримінальних правопорушень, оскільки в Україні військовослужбовці є тільки спеціальними суб'єктами військових кримінальних правопорушень, тоді як статусу спеціального потерпілого їм не надано, а сам факт перебування у

військовій формі є частим мотивом вчинення щодо них різних кримінальних правопорушень;

– розроблено пропозиції щодо вдосконалення ст. 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України, що зможуть покращити ефективність кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, які наведено у висновках;

удосконалено:

– пропозицію щодо виключення з назви Розділу XV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» словосполучення «та кримінальні правопорушення проти журналістів» і виключення відповідних спеціальних складів кримінальних правопорушень із цього розділу. Така позиція узгоджена з висловленими раніше в кримінально-правовій літературі положеннями щодо відмови в Особливій частині КК України від спеціальних норм про відповідальність за посягання на життя, здоров'я, власність особи залежно від особливостей потерпілого та характеру виконуваної ним діяльності (В. І. Полянський);

– наукове положення, згідно з яким видовим об'єктом кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, є нормативно визначений та гарантований порядок функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції, а додатковим обов'язковим об'єктом – суспільні відносини у сфері забезпечення особистої та тілесної недоторканості працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів та (або) відносини у сфері забезпечення недоторканості власності зазначених осіб;

дістало подальшого розвитку:

– положення про те, що структура кримінально-правових норм, які становлять у сукупності своїй систему кримінальних правопорушень, що посягають на певну сферу суспільних відносин, має вибудовуватись законодавцем з використанням типової юридичної конструкції. Зокрема, щодо кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, така конструкція має включати потерпілого, діяння, вказівку на зумовленість діяння саме професійною діяльністю, умисну форму вини;

– наукове положення щодо доцільності заміни словосполучення «втручання в діяльність» на словосполучення «втручання у здійснення повноважень», що буде більш чітко відображати характер і сферу спрямування протиправних дій;

– пропозиції щодо розширення кола потерпілих від цих кримінальних правопорушень завдяки визнанню потерпілим співробітника правоохоронного

органу іншої держави (при реалізації різних форм поліцейського співробітництва України та Європейського Союзу, зокрема у формі безпосередньої участі в об'єднаних слідчих групах, як засіб підтримки Європолом діяльності поліцейських органів держав-членів і країн, з якими має угоди про співпрацю);

– положення, згідно з яким у складах кримінальних правопорушень у виді впливу в будь-якій формі на працівника правоохоронного органу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, якщо ці дії перешкодили запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, не виключається можливість наявності умисної форми вини у виді непрямого умислу;

– пропозиція щодо вдосконалення підходу до позначення близьких зв'язків працівника правоохоронних органів з іншими особами шляхом вказівки в ст. 343, 345, 347, 348 та 349 КК на такий зв'язок не через термінологічну конструкцію «близький родич правоохоронця», а «близька особа», що дасть змогу підвищити ефективність захисту правоохоронної сфери від випадків впливу на її представників через погрозу заподіяння або заподіяння шкоди здоров'ю та життю таких осіб, їх особистим і майновим інтересам близьких їм осіб;

– пропозиції щодо визначення та закріплення в Кримінальному кодексі України принципів кримінального права;

– положення кримінологічної науки про те, що типовими ознаками особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів, є громадяни України чоловічої статі, які вчинили ці кримінальні правопорушення у віці від 30 до 50 років, працездатні, які на момент вчинення кримінальних правопорушень не працюють і не навчаються, мають повну загальну середню освіту, у момент вчинення кримінальних правопорушень перебували у стані алкогольного сп'яніння;

– положення про те, що потерпілим від опору потрібно вважати працівника правоохоронного органу, коли останній виконував свої службові обов'язки й застосовував заходи щодо охорони правопорядку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі положення, пропозиції та рекомендації використані у:

– *правотворчій діяльності* – для вдосконалення законодавчих і підзаконних актів у сфері, що регулює правове забезпечення професійної діяльності працівників правоохоронних органів;

– *правозастосовній діяльності* – у процесі кримінально-правової оцінки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, та призначення заходів кримінально-

правового характеру (акт про впровадження у практичну діяльність Управління превентивної діяльності ГУНП в Київській області від 22.12.2020, акт впровадження у практичну діяльність Управління боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми ГУНП в Запорізькій області від 26.02.2020);

– *науково-дослідній сфері* – при подальшому дослідженні проблем кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів;

– *навчальному процесі* – під час викладання дисциплін кримінально-правового циклу, у процесі підготовки навчально-наукового забезпечення дисциплін, а також при проведенні занять з підвищення кваліфікації та професійної підготовки слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів тощо (акт впровадження в навчальний процес ДДУВС від 12.12.2020).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, його основні висновки й рекомендації обговорювалися на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: «Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України» (м. Київ, 2018 р.); «Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі» (м. Арад, Румунія, 2019 р.); «Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів» (м. Запоріжжя, 2019 р.); «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (м. Кривий Ріг, 2019 р.); «Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві» (м. Одеса, 2019 р.); «Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.» (м. Запоріжжя, 2019 р.); «Реформування правоохоронних органів України у світлі змін євроінтеграційних процесів» (м. Херсон, 2020 р.); «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу» (м. Дніпро, 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 27 наукових працях, з них: 1 – монографія; 16 – статті в наукових фахових виданнях України; 4 – статті в наукових періодичних виданнях інших держав за профілем дисертації (Словацька Республіка та Республіка Польща); 6 – матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які включають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 450 сторінок, з яких основний текст – 380 сторінок, список використаних джерел (447 найменувань) – 57 сторінок, додатки – 30 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; наведено дані щодо апробації й публікацій.

Розділ 1 «Теоретичні засади дослідження кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Сучасний стан дослідження правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів»* проаналізовано масив літератури кримінально-правового характеру, присвяченої її теоретичним та практичним проблемам. Зроблено висновок, що ця актуальна тематика розроблена здебільшого фрагментарно, за винятком спеціальних монографічних досліджень (В. І. Осадчий), які на сьогодні потребують перегляду та переосмислення з урахуванням і тих змін у законодавстві, що відбулися впродовж майже п'ятнадцяти років (28 разів), і в аспекті розробки нового кримінального законодавства.

Найбільш розробленими на сьогодні є питання кримінальної відповідальності за опір працівникові правоохоронного органу та погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу, менш розробленими – положення щодо застосування норми про відповідальність за захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника та питання визначення адекватних і домірних заходів кримінально-правового характеру за протиправні посягання на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Констатовано, що значний масив пропозицій змін та доповнень до КК України в частині вдосконалення норм про кримінальну відповідальність за такі діяння зумовлений вивченням зарубіжного досвіду правової регламентації та визнання його позитивним та таким, що більшою мірою спроможний адекватно запобігати посяганням на працівників правоохоронних органів у процесі їх діяльності.

У *підрозділі 1.2 «Міжнародно-правовий вимір охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів»* проаналізовано міжнародні документи, які безпосередньо визначають засади діяльності поліції: Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, затверджений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 17.12.1979, Віденська декларація про злочинність і правосуддя: відповідь на виклики XXI століття, прийнята на Десятому Конгресі ООН з попередження злочинності й поводження із правопорушниками (Відень, 10–17 квітня 2000 р.), Декларація про поліцію, затверджена Резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи № 690

08.05.1979, а також Європейський кодекс поліцейської етики, викладений у Рекомендації Rec (2001)10 Комітету міністрів державам – членам Ради Європи від 19.09.2001, й інші документи, що регламентують співробітництво між Україною та ЄС у сфері юстиції. Саме в цих документах закладено міжнародні стандарти – підходи до розуміння місця поліції в сучасному демократичному суспільстві, які задають основні вимоги щодо здійснення правоохоронної діяльності в демократичній державі.

Зазначено, що одним з перспективних напрямів дослідження в аспекті міжнародної співпраці щодо кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів є проблематика її здійснення щодо осіб, які є працівниками правоохоронних органів України та здійснюють повноваження, беручи участь у міжнародних операціях з підтримання миру й безпеки, згідно з Положенням про національний персонал із числа поліцейських, військовослужбовців Національної гвардії України.

Поділяючи позиції вітчизняних науковців, що вчиненню кримінальних правопорушень щодо працівників правоохоронних органів сприяють чинники політичного характеру, пов'язані з політичною нестабільністю в державі, зазначено, що найбільш показову ситуацію зі ставленням до правоохоронних органів можна спостерігати під час політичних протестних акцій, сторонами яких виступають певна мотивована частина суспільства та влада через правоохоронні органи. Така ситуація характерна не лише для України, а й для розвинутих європейських країн (Франція, Іспанія тощо) і саме в умовах такого протистояння вчинюється найбільше посягань на правоохоронців у всьому світі.

У підрозділі 1.3 *«Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів за законодавством зарубіжних країн»* вивчено досвід країн близького зарубіжжя, таких як Республіка Вірменія, Республіка Азербайджан, Республіка Білорусь, Грузія, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Республіка Туркменістан, Республіка Узбекистан, Естонська Республіка, а також досвід кримінально-правового забезпечення професійної діяльності працівників правоохоронних органів Австралії, Республіки Австрія, Аргентинської Республіки, Королівства Бельгія, Республіки Болгарія, Королівства Данія, Держави Ізраїль, Королівства Іспанія, Китайської Народної Республіки, Республіки Корея (Південна Корея), Королівства Нідерландів, Королівства Норвегія, Республіки Польща, Турецької Республіки, Федеративної Республіки Німеччина, Французької Республіки та Японської Держави. Встановлено подібність та відмінність у підходах до кримінально-правової охорони правоохоронної діяльності в Україні й проаналізованих країнах.

Досвід інших країн може стати в пригоді при реформуванні кримінального законодавства, зокрема Розділу XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів». Зокрема, у напрямі переосмислення підходів кримінально-правової політики щодо меж та обсягів криміналізації суспільно небезпечних діянь, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, включення до об'єкта кримінально-правової охорони журналістської діяльності, «специфікацію» потерпілого залежно від посади чи певного органу.

Вказано на необхідність вирішення проблеми військовослужбовця як спеціального потерпілого в злочинах, передбачених цим розділом, з огляду на те, що в Україні військовослужбовці є лише спеціальними суб'єктами військових злочинів, тоді як статус спеціального потерпілого їм не надано. Потрібно навести в КК України чіткі законодавчі роз'яснення щодо понять або навіть категорій «орган влади» й «представник громадськості», «активіст» і вирішити питання про доцільність/недоцільність кримінально-правової охорони їх діяльності та низку інших питань.

Розділ 2 «Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів як інститут кримінального права» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 «*Поняття кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів*» розглянуто актуальні концептуальні підходи до розуміння кримінально-правової охорони як наукової категорії. Здійснено семантичний аналіз поняття «кримінально-правова охорона», його тлумачення в доктрині кримінального права та критично проаналізовано різні підходи до розкриття його змісту. Розглянуто взаємозв'язок кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади з кримінально-правовою політикою та кримінально-правовим регулюванням. Проаналізовано розуміння методів, напрямів та функцій кримінально-правової політики, на підставі чого запропоновано розглядати кримінально-правову охорону з позиції визнання її певним позитивним юридичним результатом реалізації юридичної мети кримінально-правової політики щодо забезпечення професійної діяльності працівників правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ними правоохоронних функцій, їх інтересів та благ шляхом утримання осіб від вчинення суспільно небезпечних посягань під погрозою застосування покарання.

Запропоновано стан кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади та професійної діяльності працівників правоохоронних органів зокрема визначати через ефективність кримінально-правових заборон, показником яких може бути кількісно-якісні показники злочинності певного

виду, проблеми з кримінально-правовою оцінкою суспільно небезпечних діянь унаслідок недосконалості кримінального закону, його вади чи прогалин, аналіз застосуванням покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, їх запобіжний потенціал, показником якого є кількість рецидивної злочинності в цій сфері тощо.

Змістом такої охорони визначено убезпечення від кримінально-протиправних посягань на права та інтереси працівників правоохоронних органів при виконанні ними професійних обов'язків через криміналізацію суспільно небезпечних посягань і їх пеналізацію, а при встановленні факту вчинення кримінального правопорушення – застосуванні кримінально-правових норм, що полягає в кримінально-правовій оцінці таких діянь та визначенні заходів кримінально-правового характеру, що можуть бути до них застосовані.

Розуміння ефективності кримінально-правової охорони безпосередньо позначається на діяльності законодавця в аспекті встановлення кримінально-правових заборон та правозастосовців під час реалізації кримінально-правових норм, передбачених ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України. Ефективність законодавчого рівня кримінально-правової охорони залежить від правильного визначення соціальної зумовленості й меж кримінально-правової заборони та її припинення.

Акцентовано на тому факті, що належна кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів є передумовою захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Ст. 19 Конституції України проголошує, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Отже, особи, які посягають на встановлений порядок професійної діяльності працівників правоохоронних органів, порушують конституційний припис, який зобов'язує та одночасно гарантує правоохоронцям належне виконання ними своїх обов'язків. На підставі визначення поняття кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів з-поміж кримінальних правопорушень, розмічених у Розділі XV Особливої частини КК України виокремлено ті, які забезпечують таку охорону. Такими визначено ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України. Саме ці кримінально-правові норми спрямовані на гарантування нормативно визначеного порядку функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

У підрозділі 2.2 «Кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти професійної діяльності працівників правоохоронних органів»

розглянуто проблему теоретичної конструкції, яка визначає «презумпцію правоти поліцейського» або «імператив презумпції правоти поліцейського», проаналізовано співвідношення цих конструкцій з юридичним змістом конструкції «законні вимоги поліцейського», які є обов'язковими для виконання, закріпленими в ст. 62 Закону «Про Національну поліцію». Констатовано, що сама презумпція правоти працівників правоохоронних органів є нічим іншим, як правовою фікцією, – це наперед помилкове рішення законодавця, проте воно сприяє захисту права і свобод людини і громадянина, яким, зокрема, є представник влади. Підтримана позиція, що презумпція правоти поліцейського може підготувати ґрунт для порушення прав людини і громадянина та суперечить у цілому презумпції невинуватості громадянина (І. Шутак). В аспекті дослідження проаналізовано правові позиції з цього приводу Верховного Суду та з'ясовано, що вища судова інстанція виходить з того, що, вирішуючи питання про наявність у діях обвинуваченого опору в значенні ст. 342 КК, суд повинен взяти до уваги також поведінку поліцейського або поліцейських під час пред'явлення ними вимоги й подальший розвиток подій у зв'язку із цими вимогами. При цьому потрібно брати до уваги, що дії особи, спрямовані на протидію невинуватості і надмірному насильству з боку поліцейського, не можуть кваліфікуватися як опір за ст. 342 КК.

Враховуючи той факт, що Національна поліція є одним з основних суб'єктом правозастосування в країні, саме Закон України «Про Національну поліцію» запропоновано доповнити ст. 81 «Презумпція правомірності дій та рішень поліцейського». Фактично запропоновано відійти від «презумпції правоти» до «презумпції правомірності дій та рішень» – скасування адміністративних матеріалів судом не має бути підставою для відкриття кримінального провадження проти поліцейського.

Сформульовано теоретичне положення про те, що презумпція правомірності дій та рішень (а не правоти) працівника правоохоронного органу під час виконання професійних обов'язків буде за фактом правового закріплення – юридичною; за сферою дії – галузевою; за можливістю спростування – спростовною (для зняття напруги та дискусійності з проблеми); залежно від закріплення в матеріальному або в процесуальному праві та з урахуванням значення в правовому регулюванні – матеріальною, а не процедурною; за напрямом дії – спрямованою на забезпечення прав людини, поваги її честі і гідності (поліцейський виконує свої професійні обов'язки насамперед саме з такою метою); залежно від юридичної сили нормативного правового акту, в якому вона міститься, – такою, що буде міститися в законах і підзаконних нормативних правових актах.

У підрозділі 2.3 «Принципи кримінального права України та принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників

правоохоронних органів» встановлено, що кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів цілком ґрунтується на конституційних принципах (поділу державної влади; верховенства права; справедливості; рівності перед законом; законності; забезпечення честі та гідності особи; гуманізму та поваги до особи) і принципах кримінального права (нормативного визначення кола діянь, які належать до кримінальних правопорушень; відповідальності за власні діяння; відповідальності за наявності вини; сукупності відповідальності; відповідності покарання тяжкості кримінального правопорушення; економії кримінальної репресії, індивідуалізації покарання та невідворотності кримінальної відповідальності).

Доведено, що виокремлення окремих принципів кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів виглядає недоцільним, адже, по-перше, такі принципи в більшості своїй дублюватимуть конституційні та галузеві принципи кримінального права (наприклад, принцип нормативного визначення кола діянь, які належать до кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів), а по-друге, перетинатимуться з іншими кримінально-правовими категоріями (наприклад, у разі виокремлення такого принципу, як кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, він перетинатиметься з такою кримінально-правовою категорією, як об'єкт кримінального правопорушення).

Принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів є складником принципів кримінального права та співвідносяться між собою як частина та ціле. Враховуючи це, під принципами кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів доречно розглядати фундаментальні ідеї, які лежать в основі побудови кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, визначають методи її реалізації та є частиною принципів кримінального права.

Принципи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів у жодному разі не можуть суперечити загальним принципам кримінального права. Кримінальне право України (а отже, і кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів) побудоване на чітких взаємопов'язаних принципах.

Розділ 3 «Юридичний аналіз кримінальних правопорушень проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів» містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1 *«Об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів»*

досліджено об'єкт та об'єктивну сторону кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України. Видовим об'єктом кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, запропоновано визнавати гарантований та нормативно визначений порядок функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Додатковим обов'язковим об'єктом цих кримінальних правопорушень є суспільні відносини у сфері забезпечення особистої й тілесної недоторканності працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів і (або) відносини у сфері забезпечення недоторканності власності зазначених осіб. Потерпілими від кримінальних правопорушень проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів можуть бути: 1) працівники правоохоронних органів (перелік яких не є вичерпним та постійно оновлюється); 2) близькі родичі та члени сім'ї працівника правоохоронного органу, але виключно у зв'язку та/або під час виконання останнім професійних обов'язків.

Наголошено на тому, що встановлення потерпілого від конкретного кримінального правопорушення є запорукою індивідуалізації кримінальної відповідальності, що у випадку спричинення шкоди працівнику правоохоронного органу ще сприятиме відновленню авторитету держави, яку вони представляють під час виконання професійних обов'язків. Доведено, що особа, яка зазіхає на встановлений порядок виконання професійної діяльності працівників правоохоронних органів, чітко усвідомлює свої небезпечні дії щодо такого спеціального потерпілого, усвідомлює той факт, що спричиняє йому певну шкоду та бажає так діяти.

Проаналізовано та уточнено конструкцію складу злочинів, передбачених ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України. Злочин, передбачений ч. 2 ст. 342 КК України, належить до кримінальних правопорушень з формальним складом і характеризується діянням у виді опору працівнику правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, державному виконавцю чи приватному виконавцю під час примусового виконання рішень, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього злочину є суспільно небезпечне діяння та час. При цьому акцентовано на правильності правової позиції, згідно з якою для кваліфікації дій особи як опору працівнику поліції та погрози або насильства щодо нього судам потрібно виходити з того, що дії особи, які полягали не в протидії законній діяльності працівника поліції, а здійснювалися з метою уникнення небезпеки для її життя і здоров'я у зв'язку із

застосуванням працівником поліції невинного та (або) надмірного насильства, не можна кваліфікувати за ст. 342 та 345 КК. Підтримано позицію вчених щодо необхідності уточнення в диспозиції цієї норми виду впливу на незаконний, адже на сьогодні через відсутність подібного уточнення можуть виникати ситуації, у яких кримінальним проступком визнаватиметься законний вплив на означену в диспозиції категорію осіб. Наголошено на доцільності включення до диспозиції ч. 2 ст. 345 КК України таких злочинних діянь, як умисне завдання удару або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю та не спричинили тілесних ушкоджень.

Критично проаналізовано пропозицію щодо виокремлення втручання в діяльність слідчого в окреме правопорушення та пояснено, що виокремлення в окреме кримінальне правопорушення діяння у виді втручання в діяльність слідчого є недоречним, оскільки такий поділ діяльності працівників правоохоронних органів «за важливістю діяльності» є, як мінімум, некоректним та суб'єктивним. Прийняття подібного рішення розпочне процес виокремлення в окремі норми КК діянь, що посягають на діяльність різних представників правоохоронних органів (або навіть різні правоохоронні органи). Наприклад, за таким сценарієм можуть виникнути статті на кшталт «Втручання в діяльність працівника прокуратури», «Втручання в діяльність оперуповноваженого», «Втручання в діяльність працівників поліції» тощо. Також у ході осмислення пропозиції щодо доцільності вилучення з диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України вказівки на близького родича через те, що в судовій практиці таких випадків майже не зустрічається, доведено, що відсутність реальних фактів вчинення подібних суспільно небезпечних діянь не свідчить про автоматичну недоцільність їх криміналізації або ж про недостатню соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за його вчинення. До того ж виключення такої ознаки призведе до зміни моделі кримінально-правової охорони авторитету державної влади, сформованої в Україні, оскільки елементом такої моделі наразі є захист прав і інтересів, цінностей і благ як працівника правоохоронного органу (та інших категорій осіб), так і їх близьких.

На прикладі судової практики, зокрема Верховного Суду, продемонстровано проблеми, які виникають у правозастосуванні в процесі кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних дій, що полягали в опорі, погрозі або насильстві, що застосовані до представника правоохоронного органу. З'ясовано основні підходи до їх кримінально-правової оцінки. Підтримано правову позицію, що за умови вчинення винним одночасно цих видів посягань на працівника правоохоронного органу, що відбувались динамічно й практично одночасно, були об'єднані єдиним умислом, дії винної особи потрібно кваліфікувати лише за ч. 2 ст. 345 КК України. Такі дії не потребують додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 342 (опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків).

Натомість опір, втручання в діяльність та насильство щодо працівника правоохоронного органу, які розвивалися послідовно, не охоплювалися єдиним умислом, були спрямовані проти різних потерпілих та здійснювалися з тривалим проміжком у часі, потрібно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень.

У підрозділі 3.2 «Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів» проаналізовано та уточнено суб'єктів (загальний та спеціальний) вчинення цих кримінальних правопорушень та суб'єктивну сторону.

Досліджено диспозиції ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України й встановлено, що як обов'язкова ознака спеціальний суб'єкт передбачений лише для такого складу кримінального правопорушення, що посягає на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, як вплив у будь-якій формі службовою особою з використанням свого службового становища на працівника правоохоронного органу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного органу (ч. 2 ст. 343 КК України).

Суб'єктом кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, залежно від конкретного виду злочину або кримінального проступку, можуть бути такі категорії осіб: 1) фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення та якій до вчинення цього суспільно небезпечного діяння виповнилося 16 років, – для кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342, 343, ч. 1 ст. 345, ч. 4 ст. 345, ч. 1 ст. 347 КК України; 2) фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці від 14 років, – для злочинів, передбачених ч. 2–3 ст. 345 КК України, ч. 2 ст. 347, ст. 348–349 КК України; 3) фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише службова особа (ч. 2 ст. 343 КК України – у разі вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 343 КК України службовою особою з використанням свого службового становища).

Сформульовано узагальнений тип суб'єкта кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів: громадянин України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, який на момент вчинення кримінального проступку або злочину був працездатним, але ніде не працював і не навчався та має повну загальну середню освіту.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів визначена законодавцем у формі умислу (переважно прямого). Суб'єктивна сторона зазначеного злочину, передбаченого ст. 348 КК, характеризується умисною

формою вини у вигляді як прямого, так і непрямого умислу. Серед інших ознак суб'єктивної сторони обов'язковими є мета вчинення кримінального правопорушення, як-от у злочинах, передбачених ч. 3 ст. 342 КК (примушування до виконання явної незаконної дії); ч. 1 ст. 343 КК (перешкодити виконанню службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення); ст. 349 КК (спонукати державну чи іншу установу, підприємство, організацію або службову особу вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника).

З'ясовано, що в науці кримінального права найбільш популярними є триадна (вина, мотив, мета) і квадральна (вина мотив, мета та емоційний стан) концепції суб'єктивної сторони. Основні суперечності між ними полягають у питанні доцільності визнання як самостійної ознаки суб'єктивної сторони емоційного стану. Автор висловлюється за позицію щодо доцільності визначення головних ознак суб'єктивної сторони саме в триаді: вина, мотив та мета, – оскільки встановлення наявності певного емоційного стану необхідне в обмеженій кількості випадків, коли такий емоційний стан є іманентною ознакою того чи іншого складу злочину.

Встановлено, що на практиці суди, як правило, або прямо не розкривають вид умислу, або ж апріорі роблять висновок про те, що форма вини суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345 КК України, виражається у формі прямого умислу, тобто, не визначаючи чітко виду умислу, просто декларують його обов'язкову наявність у складі названого кримінального правопорушення.

Розділ 4 «Теоретичні, законодавчі та практичні проблеми застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення кримінальних правопорушень щодо професійної діяльності працівників правоохоронних органів» містить два підрозділи.

У підрозділі 4.1 «Заходи кримінально-правового характеру, що пов'язані з реалізацією кримінальної відповідальності» розглянуто актуальні теоретичні проблеми визначення поняття, видів та форм її існування (реалізації). Продемонстровано неузгодженість українських науковців у питанні змісту поняття «кримінальна відповідальність», що свідчить про нагальну потребу вирішення цього питання на законодавчому рівні шляхом визначення в нормах КК України поняття «кримінальна відповідальність». Проаналізовано проєкт нового КК України в частині пропозиції щодо формулювання поняття кримінальної відповідальності. Встановлено, що найбільш поширеними формами реалізації кримінальної відповідальності за вказану категорію злочинів стали: звільнення від відбування покарання з випробуванням та призначення покарання та його реальне відбування (у структурі призначених видів покарання переважає штраф: ч. 2 та ч. 3 ст. 342; ч. 1 ст. 343,

ч. 1 ст. 347 КК). Запропоновано додати до санкції ч. 2 ст. 342 КК, ч. 1 ст. 343 та ч. 1 ст. 347 КК України основне покарання у виді громадських робіт. Цей умовивід сформовано на підставі аналізу судової практики – у 85% випадків суд, приймаючи рішення про застосування до засуджених покарання, обирає покарання у виді штрафу. При цьому більшість засуджених (близько 64%) до цього виду покарання на момент вчинення кримінального правопорушення були працездатними, які не працювали й не навчалися. Відтак можна спрогнозувати реальну неможливість сплати ними штрафу навіть і з розстрочкою.

Запропоновано за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища, передбачити покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю також як додаткове до арешту та обмеження волі.

З'ясовано, що суди, розглядаючи справи, пов'язані із вчиненням винним суспільно небезпечного діяння у виді опору працівнику правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, подекуди приймають досить суперечливі рішення щодо доцільності звільнення суб'єкта злочину від відбування покарання з випробуванням.

При вирішенні питання про доцільність звільнення особи від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК суди переважно ураховують такі фактори, як: вчинення нетяжкого злочину, вчинення кримінального правопорушення вперше, позитивна характеристика, має на утриманні неповнолітніх дітей, щиро розкаюється, відшкодував завдані збитки, потерпілий не заперечує проти такого звільнення тощо. Акцентовано на доцільності прийняття рішення про таке звільнення на підставі судової доповіді служби пробації. З'ясовано, що в цілому при застосуванні ст. 75 КК суди дотримуються вимог закону та роз'яснень відповідної ППВСУ, хоча трапляються випадки безпідставно звільнення від відбування покарання.

Також суди переважно встановлюють обов'язки, що полегшують здійснення контролю з боку уповноважених органу з питань пробації: повідомляти уповноважений орган з пробації про зміну місця проживання, періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу пробації, рідше обов'язок не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом пробації. Інші обов'язки, визначені в ст. 76 КК, покладались на таких осіб вкрай рідко.

Проаналізована в процесі дослідження судова практика звільнення від відбування покарання з випробуванням засвідчила відсутність серед підстав звільнення таку, що зазначена в ст. 79 КК (звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок та жінок, які мають дітей до семи років).

Розглянуто особливості призначення покарання на підставі ст. 69 КК.

У підрозділі 4.2 «Заходи кримінально-правового характеру, що не пов'язані з реалізацією кримінальної відповідальності» зазначено, що підстави звільнення від кримінальної відповідальності за посягання на професійну діяльність працівника правоохоронного органу передбачені лише Загальною частиною КК України, у зв'язку із чим проаналізовано теоретичні підходи, законодавство та практику звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45–49 КК. Можливість звільнення від кримінальної відповідальності на цих підставах поширюється лише на окремі із кримінальних правопорушень, зокрема на кримінальні проступки, передбачені ч. 1 ст. 342, ч. 1 та ч. 2 ст. 343 КК, оскільки інші кримінальні правопорушення є умисними, що унеможливує застосування до них звільнення на підставі ст. 45–48 КК. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності поширюється й на інші склади злочинів (нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі).

Розкрито підстави та умови такого звільнення, обов'язкові та факультативні ознаки «дійового каяття», примирення тощо. Додатково розвинуто позицію, згідно з якою основною вимогою цього складника дійового каяття є саме повне, а не часткове відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. Недотримання цієї вимоги може бути підставою скасування постанови суду й направлення її на новий судовий розгляд. У тому разі, якщо винний на момент винесення обвинувального вироку суду не зміг повністю відшкодувати завдану втрату або усунути заподіяну шкоду, а зробив це частково, суд може врахувати цю обставину як таку, що позитивно характеризує його особу, або спеціально визнати її такою, що пом'якшує відповідальність. Акцентовано на колізії між ст. 46 КК та нормою КПК, що регулює можливість укладення угоди про примирення, та наголошено на методологічній обґрунтованості запропонованого на сьогодні підходу до визнання норми про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням більш сприятливою, тому такою, що підлягає пріоритетному застосуванню.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі узагальнення концепцій українських і зарубіжних учених, законодавства й багаторічної практики правоохоронних органів України та інших країн розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему визначення теоретичних засад кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів і практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування.

1. Стан наукової розробки теоретичних, законодавчих і практичних проблем визначення меж кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів в Україні засвідчив доволі презентабельний науковий рівень осмислення вказаних проблем, для якого водночас характерна фрагментарність, що пов'язано з превалуванням тих досліджень, предметом яких були конкретні кримінальні правопорушення у сфері авторитету органів державної влади та правоохоронних органів зокрема. Концептуальними й такими, що можуть змінити вектор кримінально-правової політики в частині криміналізації й пеналізації суспільно небезпечних діянь, що посягають на сферу правоохоронної діяльності, можна вважати пропозиції щодо відмови від принципу обов'язкового посилення суворості кримінально-правового впливу при вчиненні посягань, спрямованих проти діяльності правоохоронних органів та їхніх представників, а також розширення кола потерпілих від вказаних діянь шляхом віднесення до них іноземних осіб, які є працівниками правоохоронних органів і здійснюють відповідну діяльність на території України (в аспекті співпраці України з Європолем, співробітництва антитерористичних організацій країн Європейського Союзу щодо протидії тероризму тощо). Разом з тим ці пропозиції мають бути переосмислені й оцінені в аспекті сучасного реформування кримінального законодавства.

2. Міжнародно-правовий вимір охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів показав, що міжнародно-правові документи досить детально регламентують підходи, які мають виробити держави до здійснення правоохоронних функцій державними органами. У цих документах визначено вимоги до системи підзвітності правоохоронних органів, нагляду за їх діяльністю та ключові механізми контролю за нею, як-от: внутрішнього контролю, виконавчого контролю, судового й парламентського нагляду, нагляду з боку незалежних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних суб'єктів тощо. Детально регламентовано підходи (стандарти) до поведінки правоохоронців щодо громадян, вимог до їх професійної діяльності та меж впливу. Водночас аналогічних документів, спрямованих на визначення обсягу й механізму захисту безпосередньо їх прав та інтересів, практично немає, крім визнання на міжнародному рівні в Декларації про поліцію того факту, що поліція відіграє життєво важливу роль, і що вона вимушена діяти в умовах, пов'язаних з ризиком для співробітників. Утім, у цьому документі більшість положень стосується вимог саме до діяльності правоохоронних органів. Із цього випливає висновок, що визначення підстав, обсягу та меж кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів має здійснюватися на національному (державному) рівні, виходячи з напрямів і засад внутрішньої кримінально-правової політики як частини правової політики держави. Саме на державному рівні має бути встановлена система загальних та

особливих заходів державного захисту працівників правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, житло та майно зазначених осіб і їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб.

3. Здійснений кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти професійної діяльності працівників правоохоронних органів показав, що сама презумпція правоти працівників правоохоронних органів є нічим іншим, як правовою фікцією, – це наперед помилкове рішення законодавця, проте воно сприяє захисту права і свобод людини і громадянина, яким, зокрема, є представник влади. Враховуючи той факт, що Національна поліція є основним суб'єктом правозастосування в країні, саме Закон України «Про Національну поліцію» запропоновано доповнити ст. 8¹ «Презумпція правомірності дій та рішень поліцейського»: відійти від «презумпції правоти» до «презумпції правомірності дій та рішень» – скасування адміністративних матеріалів судом не має бути підставою для відкриття кримінального провадження проти поліцейського.

4. Аналіз зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів вирізняється національною специфікою, яка ґрунтується на пріоритетах державної політики, правових традиціях певної держави й рівні розвитку демократичних інститутів та інститутів громадянського суспільства. Особливостями саме таких розвинутих європейських країн є: менша кількість кримінально-правових норм, що передбачають суспільно небезпечні діяння проти працівників правоохоронних органів; визнання як додаткових об'єктів кримінально-правової охорони життя та здоров'я правоохоронців, рідше їх майна; криміналізація застосування фізичного насильства та нападу на таких осіб, а не погрози їх вчинення (КК Австрії, КК Данії, КК Бельгії тощо); не передбачено кримінальну відповідальність за посягання на близьких осіб (родичів та ін.) працівників правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ними своїх службових повноважень (КК ФРН, КК Грузії, КК Латвії, КК Литви, Франції, Швеції, Естонії); визнання як потерпілого від таких злочинів особи (осіб), яка (які) сприяє(ють) публічній особі відповідно до свого правового обов'язку або на прохання такої особи (КК Нідерландів, КК Ізраїлю).

5. Кримінально-правову охорону в діяльнісному аспекті потрібно розглядати та оцінювати сукупно на правотворчому й правозастосовному рівнях. Так, на правотворчому рівні в широкому розумінні кримінально-правова охорона забезпечена насамперед визначенням обсягу й меж кримінально-правової заборони у сфері правомірної професійної діяльності працівників правоохоронних органів через такі методи кримінально-правової

політики, як криміналізація/декриміналізація та пеналізація/депеналізація, а також диференціація. Унаслідок цього створюється певна система кримінально-правових норм (статей Особливої частини КК), які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів та авторитет представників державної влади в цілому.

Для оцінювання реального, а не номінального стану кримінально-правової охорони потрібно враховувати й ефективність кримінально-правових заборон, показником яких можуть бути кількісно-якісні показники злочинності певного виду, проблеми з кримінально-правовою оцінкою суспільно небезпечних діянь унаслідок недосконалості кримінального закону. Його вади чи прогалин, аналіз застосування покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, їх запобіжний потенціал, показником якого є кількість рецидивної злочинності в цій сфері тощо. Саме оцінка стану кримінально-правової охорони й визнання його недосконалим або ж критичним, таким, що не відповідає суспільним запитам, може стати підставою для перегляду доцільності обсягу та меж кримінально-правової заборони, а відтак, і зміни моделі кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади та працівників правоохоронних органів зокрема.

6. Аргументовано, що виокремлення принципів кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів виглядає недоцільним, адже, по-перше, більшість з них дублюватимуть конституційні та галузеві принципи кримінального права (наприклад, нормативного визначення кола діянь, які належать до кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на суспільні відносини, що забезпечують охорону професійної діяльності працівників правоохоронних органів), а по-друге, перетинатимуться з іншими кримінально-правовими категоріями (наприклад, у разі виокремлення такого принципу, як кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, він перетинатиметься з такою кримінально-правовою категорією, як об'єкт кримінального правопорушення).

7. Проаналізовано об'єктивні ознаки злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Визначено видовий об'єкт злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів – гарантований та нормативно визначений порядок функціонування органів державної влади, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Як додатковий обов'язковий об'єкт цих злочинів виступають суспільні відносини у сфері забезпечення особистої й тілесної недоторканності працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів і (або) відносини у сфері забезпечення недоторканності власності зазначених осіб.

Доведено, що потерпілими від злочинів проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів можуть бути: 1) працівники правоохоронних органів (перелік яких не є вичерпним); 2) близькі потерпілого (родичі, члени сім'ї працівника правоохоронного органу, інші особи, але виключно у зв'язку та/або під час виконання останнім професійних обов'язків). Факт усвідомлення суб'єктом злочину належності особи до правоохоронного органу та виконання нею професійних обов'язків фактично презюмується.

8. Домінантним мотивом вчинення кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, передбачених ст. 342, 343, 345, 347, 348 КК, є невдоволення законним виконанням обов'язків представником влади, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку й державного кордону, військовослужбовцем. Судова практика виходить із встановлення такого мотиву як неповаги до авторитету працівників органів державної влади. Загалом же мотиви цих злочинів та кримінальних проступків так чи інакше пов'язані з фактом виконання потерпілим службових обов'язків.

9. Санкції за злочини, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, в цілому є різноманітними, оскільки переважна їх частина – це альтернативні (штраф, виправні роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, арешт, обмеження волі, позбавлення волі на різні строки) та відносно визначені санкції, що розширюють межу суддівського розсуду в питаннях призначення покарань і забезпечення при цьому загальних засад такого призначення, індивідуалізації покарання, що є необхідним для дотримання принципів призначення покарання, зокрема його відповідності ступеню тяжкості, справедливості та доцільності. Серед арсеналу заходів кримінально-правового характеру, що можуть бути застосовані до осіб, які вчинили посягання на авторитет органів державної влади, переважно застосовуються такі з них, як: призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням; призначення покарання та його реальне відбування, рідше – звільнення від кримінальної відповідальності.

Суди переважно призначають покарання у виді штрафу. При цьому розміри санкції диференційовані залежно від кваліфікуючих (обтяжувальних) ознак. З метою більш диференційованого й індивідуалізованого підходу до призначення покарання та забезпечення виконання призначеного покарання, зокрема й з тим, щоби запобігти вчиненню таких злочинів, як ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК), запропоновано розширити в санкціях статей перелік покарань за рахунок покарання у виді громадських робіт, які довели на сьогодні свою ефективність. Водночас потрібно розширити застосування покарання у виді позбавлення права

обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання й передбачити його, зокрема, у ч. 2 ст. 342 КК (втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, вчинене з використанням службових повноважень). Ці пропозиції мають бути узгоджені з концептуальними підходами до реформування КК України, відповідно до яких громадські роботи (безоплатні роботи) пропонують вважати заходами пробації або ж покаранням за проступки.

10. Звільнення від покарання з випробуванням доволі широко застосовують у судовій практиці щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів, оскільки переважно такі кримінальні правопорушення вчинюються особами вперше та наявні інші умови, за яких суддя може прийняти рішення про недоцільність відбування покарання особою реально. Погоджуючись у цілому з таким підходом, варто все ж таки відходити від багаторічної практики формального покладення обов'язків, передбачених ст. 76 КК, переважно у виді обов'язку повідомляти про зміну місця проживання та періодично з'являтися до органу пробації. На сьогодні коло таких обов'язків суттєво розширене за рахунок обов'язку брати участь у складанні та реалізації індивідуального плану реінтеграції в суспільство; проходження пробаційної програми; працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органу державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштування, якщо особі буде запропоновано відповідну посаду (роботу); пройти курс лікування від розладу психіки або поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або іншого соціально небезпечного захворювання.

11. За результатами дослідження питання ефективності системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, а також визначення основних напрямів реформування вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів можна виділити такі основні положення.

Запропоновано додати до санкції ч. 1 ст. 343 КК України основне покарання у виді громадських робіт строком до двохсот годин. Крім того, підтримано позицію вчених щодо необхідності уточнення в диспозиції цієї норми виду впливу на незаконний, адже на сьогодні через відсутність подібного уточнення можуть виникати ситуації, у яких кримінальним проступком визнаватиметься законний вплив на означену в диспозиції категорію осіб.

На прикладі ч. 2 ст. 342 КК України запропоновано включити до санкції ч. 1 ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника

правоохоронного органу» основне покарання у виді штрафу в розмірі від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподаткованих мінімумів громадян. Крім того, наголошено на доцільності закріплення в цій нормі покарання у виді громадських робіт на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин.

Обґрунтовано доцільності включення до диспозиції ч. 2 ст. 345 КК України таких злочинних діянь, як умисне завдання удару або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень. Враховуючи особу засудженого за ч. 1 ст. 347 КК України (працевдатний, який ніде не працює), запропоновано додати до санкції вказаної норми покарання у виді громадських робіт на строк від двохсот до двохсот сорока годин.

Встановлено, що вживання законодавцем у змісті диспозиції ч. 3 ст. 342 КК України категорії «примушення» порушує принцип єдності та визначеності термінології. На підставі цього підтримано думку щодо необхідності заміни його на поняття «примушування», яке є досить поширеним у чинній редакції КК України (станом на 01.08.2020 зустрічається 33 рази).

Підтримано позицію щодо необхідності включення до ст. 343 КК України примітки, в якій буде роз'яснено поняття «працівник правоохоронного органу». Крім того, наголошено на необхідності внесення змін до диспозиції ч. 1 ст. 343 КК України, на підставі яких діяння у виді впливу у будь-якій формі на близького родича працівника правоохоронного органу, судового експерта з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення буде визнано кримінальним проступком.

Запропоновано викласти ч. 2–3 ст. 342 КК України в такій редакції:

«2. Опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, державному виконавцю чи приватному виконавцю під час примусового виконання рішень, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до двох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, поєднані з примушуванням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років».

Запропоновано ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця» викласти в такій редакції:

«1. Незаконний вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також їх близьких родичів з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення – карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до трьох місяців.

2. Ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинені службовою особою з використанням свого службового становища, – караються позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років.

Примітка. Під працівниками правоохоронних органів розуміються особи, які наділені повноваженнями представника влади у сфері правоохоронної діяльності та перебувають на службі в органах прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національному антикорупційному бюро України, органах охорони державного кордону, органах доходів і зборів, органах і установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, органах державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони або інших органах, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції».

Запропоновано ч. 1–2 ст. 345 «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» викласти в такій редакції:

«1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам удару, побоїв, вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, а також умисне

заподіяння легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк».

Запропоновано викласти ч. 1 ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця» в такій редакції:

«1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу, працівникові органу державної виконавчої служби, приватному виконавцю (у тому числі після звільнення з посади) чи їхнім близьким родичам, у зв'язку з виконанням службових обов'язків працівником правоохоронного органу або примусовим виконанням рішень державним виконавцем чи приватним виконавцем (у тому числі у минулому) – караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від двохсот до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що висвітлюють основні наукові результати дисертації Монографія

1. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів: законодавство, доктрина, практика : монографія. Запоріжжя : Вид-во Хортицької нац. академії, 2020. 348 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

2. Кирбят'єв О. О. До питання про суб'єктивну сторону кримінальних правопорушень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 5. С. 139–147.

3. Кирбят'єв О. О. Criminal Legal Protection of Professional Activities of Law Enforcement Officers as Object of Scientific Research. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (97). С. 141–144.

4. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти працівників правоохоронних органів, які виконують професійні обов'язки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1 (98). С. 197–205.

5. Кирбят'єв О. О. Поняття та ознаки кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Вип. 1. С. 58–61.

6. Кирбят'єв О. О. Досвід окремих країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 8. С. 111–117.

7. Кирбят'єв О. О. Об'єкт злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 36. С. 126–128.

8. Кирбят'єв О. О. Досвід країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів, які обрали європейський вектор розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 143–149.

9. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади за законодавством країн дальнього зарубіжжя. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 204–211.

10. Кирбят'єв О. О. Професійна діяльність працівників правоохоронних органів та перевищення ними влади: кримінологічний вимір. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 2. С. 147–151.

11. Кирбят'єв О. О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 204–210.

12. Кирбят'єв О. О. Напрями реформування вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Приватне та публічне право*. 2020. № 4. С. 72–75.

13. Кирбят'єв О. О. Об'єктивна сторона складів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 6. С. 75–80.

14. Кирбят'єв О. О. Результати дослідження проблеми удосконалення системи кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2020. № 45. С. 121–124.

15. Кирбят'єв О. О. Суб'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст. 342 та ст. 345 КК України. *Правова позиція*. 2020. № 4 (29). С. 85–89.

16. Кирбят'єв О. О. Особа злочинця, який вчиняє злочини проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. С. 167–173.

17. Кирбят'єв О. О. Особливості вини у складі злочину, передбаченого ст. 347 КК України. *Публічне право*. 2020. № 4. С. 101–109.

Публікації в наукових виданнях іноземних держав та фахових наукових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз

18. Кирбят'єв О. О. Потерпілий від злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 2. Р. 111–117.

19. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності представників влади за законодавством європейських країн. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 3. Ч. 1. Р. 105–111.

20. Кирбят'єв О. О. Окремі питання міжнародно-правового виміру охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6/3. Р. 192–196.

21. Кирбят'єв О. О. До питання про суб'єктів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. *KELM*. 2020. № 3. С. 123–127.

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації та засвідчують обов'язкову апробацію матеріалів дисертації

Матеріали конференцій

22. Кирбят'єв О. О. Теоретичні та прикладні засади кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів: постановка проблеми. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (30 лист. 2018 р.). Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2018. С. 248–249.

23. Кирбят'єв О. О. Поняття кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Арад, Румунія, 25–26 січня 2019 р.). Арад, 2019. С. 461–464.

24. Кирбят'єв О. О. Кримінальне право та презумпція правоти працівників правоохоронних органів, які виконують професійні обов'язки: напрямок вирішення проблеми. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (14 червня 2019 р., м. Кривий Ріг) / ред. кол.: О. О. Волобуєва, Т. О. Лоскутов, А. С. Політова. Кривий Ріг : Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2019. С. 38–40.

25. Кирбят'єв О. О. Результати вивчення досвіду країн пострадянського простору у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27 грудня 2019 р.) / Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса, 2019. С. 133–117.

26. Окремі питання міжнародно-правового виміру охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Реформування правоохоронних*

органів України у світлі змін євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 20 березня 2020 р.) / Одеський державний університет внутрішніх справ. Херсон : Гельветика, 2020. С. 52–55.

27. Кирбят'єв О. О. До питання про ефективність кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (27 лист. 2020 р., м. Дніпро). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 155–158.

АНОТАЦІЯ

Кирбят'єв О. О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021.

У дисертації запропоновано авторське визначення поняття «кримінально-правова охорона». Досліджено особливості кримінально-правової охорони професійної діяльності представників влади за законодавством зарубіжних країн, на підставі чого запропоновано внести зміни для вдосконалення відповідних норм КК України. Удосконалено пропозиції щодо доцільності розробки чітких законодавчих роз'яснень щодо понять «орган влади» та «представник громадськості», «активіст» і щодо доцільності/недоцільності кримінально-правової охорони їх діяльності. Охарактеризовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинів цього виду, кваліфікуючі ознаки та актуальні проблеми кримінально-правової оцінки, зокрема кваліфікації кримінальних правопорушень за сукупністю.

Розроблено напрями вдосконалення ст. 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України, що дасть змогу покращити ефективність кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. Набуло подальшого розвитку доктринальне положення щодо того, що потерпілими від кримінальних правопорушень проти професійної діяльності працівників правоохоронних органів можуть бути як працівники правоохоронних органів, перелік яких не є вичерпним та постійно оновлюється, так і близькі родичі та члени сім'ї працівника правоохоронного органу, але виключно у зв'язку та/або під час виконання останнім професійних обов'язків.

Охарактеризовано взаємозв'язок принципів кримінального права України та принципів кримінально-правової охорони професійної діяльності

працівників правоохоронних органів. Проаналізовано заходи кримінально-правового характеру, що застосовують до осіб, що вчинили відповідні кримінальні правопорушення.

Ключові слова: закон, право, авторитет, професійна діяльність, працівник правоохоронного органу, кримінальне правопорушення, презумпція правоти, незаконний вплив.

АНОТАЦІЯ

Кирбятъев О. А. Уголовно-правовая охрана профессиональной деятельности сотрудников правоохранительных органов. – Квалификационная научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Классический приватный университет, Запорожье, 2021.

В диссертации предложено авторское определение понятия «уголовно-правовая охрана». Исследованы особенности уголовно-правовой охраны профессиональной деятельности представителей власти по законодательству зарубежных стран, на основании чего предложено внести изменения по совершенствованию соответствующих норм УК Украины. Усовершенствовано предложение относительно целесообразности разработки четких законодательных разъяснений понятий «орган» и «представитель общественности», «активист» и целесообразности/нецелесообразности уголовно-правовой охраны их деятельности. Охарактеризованы объективные и субъективные признаки преступлений данного вида, квалифицирующие признаки и актуальные проблемы уголовно-правовой оценки, в частности квалификации уголовных преступлений по совокупности.

Разработаны направления совершенствования ст. 342, 343, 345, 347, 348 и 349 УК Украины, которые позволят повысить эффективность уголовно-правовой охраны профессиональной деятельности сотрудников правоохранительных органов. Получило дальнейшее развитие доктринальное положение о том, что жертвами уголовных преступлений против профессиональной деятельности сотрудников правоохранительных органов могут быть как работники правоохранительных органов, перечень которых не является исчерпывающим и постоянно обновляется, так и близкие родственники и члены семьи работника правоохранительного органа, но исключительно в связи и/или во время выполнения последним профессиональных обязанностей.

Охарактеризована взаимосвязь принципов уголовного права Украины и принципов уголовно-правовой охраны профессиональной деятельности

сотрудников правоохранительных органов. Проанализированы меры уголовно-правового характера, применяющиеся к лицам, совершившим соответствующие уголовные правонарушения.

Ключевые слова: закон, право, авторитет, профессиональная деятельность, работник правоохранительного органа, уголовное преступление, презумпция правоты, незаконное влияние.

SUMMARY

Kirbyatyev O. A. Criminal-law protection of professional activities of the law enforcement officers. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree of Legal Sciences on a specialty 12.00.08 – penal law and criminology; criminal executive law. – Classic Private University, Zaporizhzhia, 2021.

There is offered the author's definition of the concept of criminal legal protection in this dissertation. The criminal-law protection, that is formed in the aggregate (system) of criminal law, through the use of such methods of criminal-law policy as criminalization, decriminalization, penalization and differentiation, is proposed to admit as the results of implementation the legal goal of the country criminal-law policy at the legislative level, which aims to ensure the safety of public authorities from socially dangerous encroachments.

The model of criminal-law protection is formed by determining the specific scope and limits of criminal-law prohibition through the use of general and special rules, standard structures for determining simple and qualified corpus delicti, the circle of victims, the subject, etc.

The state of criminal-law protection of the authority and in particular the professional activities of law enforcement officers is determined by the effectiveness of criminal-law prohibitions, which indicators may be quantitative and qualitative indexes of certain type crime, problems with criminal-law assessment of socially dangerous acts due to criminal imperfections law, its shortcomings or gaps, analysis of the application of punishment and other measures of criminal law, their preventive potential, an indicator of which is the number of recidivism in this area, etc.

The content of such protection is defined as protection against criminally unlawful encroachments on the rights and interests of law enforcement officers in the performance of their professional duties through the criminalization of socially dangerous encroachments and their penalization, and in establishing the fact of a criminal offense – the application of criminal law that consisting in the criminal-legal assessment of such acts and in the determination of criminal-legal measures that may be applied to them.

The peculiarities of criminal-law protection of professional activity of

government officials under the legislation of foreign countries are studied, on the basis of which it is proposed to make changes to improve the relevant provisions of the Criminal Code of Ukraine. The proposals on the expediency of developing clear legislative clarifications on the concepts of «authority» and «member of the public», «activist» and on the expediency/inexpediency of criminal-law protection of their activities have been improved.

Norms of similarity and differences of criminal-law protection of professional activity of law enforcement officers under the legislation of Ukraine and foreign countries are established, offers on its harmonization are given – unambiguously section XV of the Special part of the Criminal Code of Ukraine «Criminal offenses against authority, local governments, associations of citizens and criminal offenses against journalists» is needed to change.

There are characterized the objective and subjective features of crimes of this type by qualifying the features and current problems of criminal-law assessment, in particular by the qualification of criminal offenses in total. It is proposed to consider a serviceman as a special victim of criminal offenses against the authority, local governments and associations of citizens in case of their involvement in ensure public order and security or of the military criminal offense, as in Ukraine servicemen are only special subjects of military criminal offenses, while the status of a special victim is not granted to them, and the very fact of being in military uniform is a frequent motive for committing various criminal offenses against them.

The directions of improvement of the Art 342, 343, 345, 347, 348 and 349 of the Criminal Code of Ukraine are developed, that will be able to improve the effectiveness of criminal-law protection of law enforcement officer's professional activities. It is received further development of the doctrinal provision that the victims of criminal offenses against law enforcement officers professional activities can be both law enforcement officers, the list of which is not exhaustive and constantly updated, and their close relatives and family members, but only in connection with and/or in the performance of the professional duties by latter's.

There is characterized of the interrelation of the principles of criminal law of Ukraine and the principles of criminal law protection of professional activity of law enforcement officers. The measures of criminal-law character applied to the persons who have committed the relevant criminal offenses are analyzed.

Key words: law, legal, authority, professional activity, law enforcement officer, criminal offense, presumption of rightness, illegal influence.

КИРБЯТ'ЄВ ОЛЕГ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Підписано до друку 07.04.2021.

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк ризографний. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. арк. 1,8. Обл.-вид. арк. 1,8. Тираж 100 пр. Зам. № 32-2021АБ.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК, № 3321 від 25.11.2008